

Rudolf Sikora

Osud naopak. 1980/2018

Sociálno-ekonomické nerovnosti v čase globalizácie

Roman Džambazovič*

(písané pre *Kritiku & Kontext*)

Sociálno-ekonomické nerovnosti sa chápu ako výrazné rozdiely v príjmoch, majetku, sociálnom statuse, moci či životnej úrovni. Ide o zhmotnenie „boja“ o cenné zdroje, akými sú majetok, moc či prestíž. Z neho vstúpajú víťazi (*winner*s) a porazení (*loser*s) na opačných póloch rozvrstvenia spoločnosti. Prví často žijú vo svete blahobytu a neobmedzených možností, kým druhí v neporovnateľne odlišnom svete biedy, obmedzených životných šanci a nedobrovoľného vylúčenia. Často sú ponechaní napospas, sú vnímaní ako nepotrební a nadbytoční, odsúdení k prežívaniu v marginalite (Zygmunt Bauman). Nerovnosti charakterizujeme aj „vzdialenosťou“ a priechodnosťou medzi spomínanými svetmi „elity a deklasovaných“ (Jan Keller). Môžeme hovoriť o otvorenosti či zatvorenosti spoločnosti a o vysokých či nízkych šanciach na spoločenský vzostup. Mizivé šance najchudobnejších na vzostup a vysoké šance elit „zdediť“ výhodné sociálne postavenie hovoria o reprodukcii nerovností. Znevýhodnenie sa stáva trvalým a determinuje súčasnosť i budúcnosť spoločností a ich sociálnych kategórií.

Sociálne nerovnosti sú jednou z ústredných tém spoločenských vied, ale i politických diskusií. Zmiernenie veľkých sociálnych nerovností, ktoré vnímame ako nespravodlivé, patrí k základným predstavám o smerovaní k súdržnej, „dobrej spoločnosti“ (David Lockwood). Táto normatívna predstava o spoločnosti kladie dôraz na aspekty ako inštitucionálna a interpersonálna dôvera, solidarita, kooperácia, začleňovanie a rovnosť, zdôrazňuje aj rešpekt k odlišnostiam sociálnych skupín (etnických, daných formou životného štýlu atď.), aby našli spôsob, ako koexistovať. Témou sociálnych nerovností v industriálnych spoločnostiach boli primárne interné procesy vplývajúce na ich vznik a pretrvávanie. To sa časom posúva a rozširuje. Anthony Giddens upozorňuje, že rovnako ako hovoríme o bohatých a chudobných, vysokom a nízkom statuse, rôznych sociálnych triedach či mocných a bezmocných vrstvách v rámci konkrétnych štátov, môžeme v súčasnosti hovoriť o sociálnych nerovnostiach a ich príčinách v rámci globálneho usporiadania sveta. Spomínaných víťazov a porazených v „boji“ o cenné zdroje nachádzame teda na globálnej úrovni, ako aj na úrovni jednotlivých štátov. Budem si všímať obe roviny, nakoľko sú jedna od druhej neoddeli-

* Príspevok vznikol ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0224/19 (Vzdelanostné nerovnosti na Slovensku).

teľné. Vždy ide o nerovné postavenie a znevýhodnenie, ktorého dôsledkom je strata slobody a obmedzenie ľudskej dôstojnosti u porazených. Ideály rovnosti a rovnakých životných šancí naberajú na oboch úrovniach výrazné trhliny. Aký vývoj sociálno-ekonomických nerovností zaznamenávame v poslednom období globalizačných procesov? Mení sa ich charakter a podoba? Kde identifikovať ich príčiny a aké sú možné riešenia? Ponúkame krátke odpovede na položené otázky.

Globálne nerovnosti - ako ich merať a ako konceptualizovať

Globalizácia ako postupný proces „vytvárania jedného sveta a prechodu k svetovej spoločnosti“ (Roland Robertson) spoludeterminuje podobu nerovností. Spolupôsobenie ekonomických, technologických, politických a ďalších procesov v čase globalizácie totiž stále asymetrickejšie štruktúruje priestor a vzťahy. Stretávame sa s eskaláciou nových neistôt a globálnych problémov aj s nárastom jasne lokalizovaných miestnych nerovností. Tieto globalizačné procesy - britský teoretik globalizácie Roland Robertson ich nazýva glocalizácia - dobre vystihujú súbežnosť procesov globalizácie lokálneho a lokalizácie globálneho. Globalizácia vedie k rastúcim napätiam a konfrontácii pri vzájomnej mnohonásobnej závislosti (interdependentnosti) a prepojenosti súdobých spoločností (Oleg Šuša). Politickou a morálnou výzvou sa tak stáva riešenie pretrvávajúcich sociálnych nerovností, vyľúčenia a dezintegrácie, ktoré vyvolávajú nárast napätia.

Záujem o pochopenie mechanizmov, príčin a dôsledkov sociálno-ekonomických nerovností pritom narastá na úrovni politického, akademického, ako i verejného diskurzu. Rastie množstvo odborných štúdií, kvalitných údajov, záujem verejnosti, ich reflexia ako nespravodlivých a povedomie o riešeniach na úrovni občianskej spoločnosti, nadnárodných aktérov i politikov. Často sa tieto tlaky pretavia do konkrétnych rozhodnutí na národnej i medzinárodnej úrovni.

Nie je to prekvapivé, veď za strategický cieľ rozvoja sa považuje boj s chudobou a zmeňšovanie nerovností. Na tom sa zhodnú všetci od vlád jednotlivých štátov až po nadnárodné organizácie. Určite by sa tak nestalo bez dôveryhodných a dostupných údajov, ktoré umožňujú vytvoriť si obraz o sociálnej realite a sú nevyhnutné pre tvorbu účinných politík. Od roku 1990 prichádza rozvojový program Organizácie spojených národov - UNDP - s iniciatívou zachytiť mieru dosiahnutého ľudskeho rozvoja v jednotlivých krajinách sveta. Deje sa tak prostredníctvom Indexu ľudskeho rozvoja (*Human Development Index - HDI*) pozostávajúceho z jasne vymedzených a dobre „čitateľných“ ukazovateľov. Index je dobrým príkladom toho, že na zachytenie miery nerovností nepostačuje jeden ukazovateľ (najčastejšie ekonomického charakteru). HDI zachytáva popri životnej úrovni aj dimenzie zdravia a vzdelania. K snahám o monitorovanie nerovností sa po-

stupne pridávajú nové teoretické koncepty – kvalita života, udržateľný rozvoj, chudoba a sociálne vylúčenie, sociálna inklúzia. Deje sa tak na globálnej ako i národnej úrovni, kde sa politika založená na dôkazoch (*evidence-based policy*) a z nej vychádzajúce národné programy a stratégie stávajú súčasťou politickej agendy. Príkladom koordinovaného postupu lídrov svetovej politiky sú Miléniové rozvojové ciele (*Millennium Development Goals*) prijaté v roku 2000 a nadväzujúce Ciele udržateľného rozvoja (*Sustainable Development Goals*) z roku 2015. Miléniové rozvojové ciele prijalo 193 krajín OSN a vyše dve desiatky medzinárodných organizácií, ktoré sa zaviazali do roku 2030 naplniť 17 základných cieľov, medzi inými ukončiť chudobu, hlad, zabezpečiť zdravý život, kvalitné a dostupné vzdelávanie či riešiť ďalšie príčiny a dôsledky nerovností. Z hľadiska krajín Európskej únie spomeňme Stratégiu Európa 2020, ktorá je programom pre rast a zamestnanosť do konca tohto desaťročia. Zdôrazňuje udržateľný a inkluzívny rast a sústreďuje sa aj na ciele v oblastiach zamestnanosti, vzdelávania, chudoby a sociálneho vylúčenia.

Od sedemdesiatych rokov minulého storočia sa aj v akademickom diskurze o nerovnostiach začína stále intenzívnejšie uvažovať z globálneho pohľadu. Východiskom je vnímanie globalizácie ako procesu, ktorý utvára prepojený svet, kde sa jednotlivci, skupiny i národy stávajú čoraz väčšími závislými navzájom. Vhodne to dokumentuje teória svetového systému. Americký sociológ Immanuel Wallerstein ju predstavil vo svojom štvorzväzkovom diele *The Modern World-System* (1974, 1980, 1989, 2011). Prichádza s tézou, že existuje iba jeden svet (čím narušil prevládajúci názor o modeli Prvého, Druhého a Tretieho sveta) a globálne nerovnosti môžeme pochopiť, len ak skúmame kapitalistický svetový poriadok ako celok, ktorého vzájomné prepojenie ekonomík nazýva moderným svetovým systémom. Táto teória je založená na globálnej deľbe práce, ktorá sa skladá z troch ekonomických zón nerovného postavenia – jadra (centra), semiperiférie a periférie. Jadro tvoria najrozvinutejšie krajiny ovládajúce svetovú ekonomiku, je sídlom ekonomickej a politickej sily a zdrojom šírenia inovácií a životného štýlu. Koncentrujú sa v ňom riadiace funkcie, výskum a vývoj. Doň prúdi najväčší podiel zisku z celosvetovej ekonomiky. Perifériu tvoria najchudobnejšie krajiny s úzkou ekonomickou základňou a často s nedemokratickým politickým systémom. Sú zdrojom lacnej pracovnej sily a surovín pre čoraz vplyvnejšie a silnejšie nadnárodné korporácie pochádzajúce z krajín jadra. Semiperiféria sa nachádza medzi nimi z hľadiska dosiahnutej úrovne blahobytu a rozvoja, a krajiny patriace do nej disponujú istým stupňom autonómie. Pohyb vo vnútri svetového systému je možný, ale celková štruktúra sa nemení. Wallerstein má nasledovateľov i kritikov, no sledovanie globálneho komoditného reťazca ukazuje, že najziskovejšie aktivity sa sústreďujú v krajinách jadra, zatiaľ čo tie najmenej ziskové väčšinou nachádzame v štátoch periférie. Jadro na nerovnom rozdelení zdrojov a obchodovaní bohatne a zároveň ním obmedzuje ekonomické napredovanie menej rozvinutých

štátov. V súčasnosti už evidujeme „multipolárnejšie“ usporiadanie jadra – Severná Amerika sa delí o ekonomickú moc s Európou a Áziou. Pomerne heterogénna semiperiféria má ako vlajkové lode niektoré krajiny južnej a juhovýchodnej Ázie a Južnej Ameriky a periférne oblasti sa nachádzajú vo veľkých oblastiach Afriky, Ázie či Latinskej Ameriky. Wallerstein poukazuje na globálnu ekonomickú nerovnosť vyjadrenú rozdielmi v bohatstve, moci a životných podmienkach medzi jednotlivými štátmi v závislosti od ich pozície v globálnej stratifikácii. Výhody globalizácie rozhodne nie sú rovnomerne distribuované. Priepasť medzi krajinami sa prehľbuje.

Ďalšie teoretické konceptualizácie globálnych nerovností upozorňujú napríklad na nerovnomerné rozdelenie moci, kvôli ktorému je globálna chudoba výsledkom vykorisťovania chudobných krajín bohatými (teória závislosti).

Súčasná podoba a charakter globálnych nerovností

Jednou z kruciólnych otázok sociálno-ekonomických nerovností je, či dochádza k ich prehľbovaniu alebo sa zmierňujú? Sú dva protikladné názorové tábory na vývoj nerovností a súvisiacu úlohu globalizácie – teórie konvergencie a polarizácie. Všímajú si rozdielne geografické úrovne. Prvá sa zameriava na celkovú životnú úroveň a mieru rozvoja celosvetovej populácie, ktorá sa zvýšila a mnohé z ukazovateľov vykazujú zmenu k lepšiemu. Dochádza teda k stieraniu výrazných nerovností a môžeme konštatovať, že priemerný obyvateľ našej planéty zbohatol a má sa lepšie. Globálna nerovnosť značne klesla, nakoľko rozvojové krajiny zaživali výrazný ekonomický rast (Branko Milanovic).

Príležitosti a plody globalizácie sú rozdelené nespravodlivo a nerovnomerne. Moc a bohatstvo sa sústreďujú u malej skupiny ľudí, štátov a nadnárodných spoločností, ostatní sú odsunutí na okraj. Výsledkom je nebezpečná polarizácia medzi národmi a vo vnútri národov.

Na druhej strane však nerovnosť narastá nielen medzi jednotlivými krajinami, ale i v rámci jednotlivých štátov. Globalizácia dokáže teda obohacovať aj ožobračovať. Zvýšenie blahobytu a životnej úrovne sa totiž najčastejšie týka krajín so strednými a vyššími príjmami, ale v najchudobnejších krajinách zostáva nezmenená alebo dokonca klesá. Príležitosti a plody globalizácie sú rozdelené nespravodlivo a nerovnomerne. Moc a bohatstvo sa sústreďujú u malej skupiny ľudí, štátov a nadnárodných spoločností, zatiaľ čo ostatní sú odsunutí na okraj. Výsledkom takto nastavených globalizačných procesov je nebezpečná polarizácia medzi národmi a vo vnútri

národov. Podobne aj v rámci jednotlivých štátov rýchlejšie rastú rozvinuté oblasti a blahobyt sa výraznejšie zvyšuje u bohatších vrstiev než u chudobnejších. Funguje tu efekt svätého Matúša, na ktorý v sociológii poukázal Robert King Merton: „Každému, kto má, bude pridané, ale kto nemá, tomu sa vezme aj to, čo má.“ Nožnice nerovností sa teda výrazne otvárajú a bohatší sa vzdiaľujú rýchlejšie od chudobnejších.

Majetok z minulosti získaný napríklad dedičstvom rastie niekoľkonásobne rýchlejšie ako produkcia a mzdy. Svet sa vracia k systému dedičnej moci. Základom koncentrácie bohatstva sú rodinné alebo iné sociálne väzby, ktoré menia demokratický systém na hierarchický výber elity.

Z globálneho pohľadu už nehovoríme iba o rozdieloch medzi Prvým, Druhým a Tretím svetom, medzi chudobným Juhom a bohatým Severom, ale o rozdieloch a rozštiepení naprieč celou globálnou spoločnosťou bez ohľadu na národné hranice. Mnohí poukazujú na dezintegráciu, na neustále sa roztvárajúce sociálne nožnice, ktoré symbolizujú nielen rast príjmov najbohatších a pokles u najchudobnejších, ale aj permanentné zneistenie postavenia strednej, nižšej strednej a robotníckej triedy na trhu práce. Narastá fenomén prekarizácie práce a vznikajúca trieda prekariátu (Guy Standing) sa stáva jedným z dôsledkov globalizácie. Ide o „triedu porazených“ v novom modeli sociálnej stratifikácie (Ulrich Beck). Takáto polarizácia spoločnosti s prehlbujúcou sa asymetriou moci, odcudzením a frustráciou stredných vrstiev prerastá do nedôvery a straty solidarity s chudobnými, to sú ďalšie kľúčové rysy globalizácie a dramatické otázky našej budúcnosti.

Najnovšia správa *World Inequality Report 2018* je dôležitým príspevkom do debaty o globálnej ekonomickej nerovnosti od pracovnej skupiny expertov vo *World Inequality Lab - WIL*, ktorej snahou je zabezpečiť systematický a transparentný monitoring a reporting sociálnych nerovností (WIL ponúka údaje, žiaľ, zatiaľ bez zachytenia slovenských reálií - *wir2018.wid.world*). Hlavným zistením správy je, že nerovnosť príjmov sa v posledných desaťročiach zvýšila takmer vo všetkých regiónoch sveta, ale rôznou rýchlosťou. Najnižšia je v Európe a najvyššia na Blízkom východe. V roku 2016 k 10% obyvateľov s najvyššími príjmami smerovalo v Európe 37% z celkového národného dôchodku, v Číne 41%, v Rusku 46%, v USA 47% a okolo 55% v subsaharskej Afrike, Brazílii a Indii. Na Blízkom východe to bolo až 61%.

Francúzsky ekonóm Thomas Piketty vo svojej knihe Kapitál v 21. storočí (*Le capital au 21e siècle*) z roku 2013 prichádza pomocou analýzy širokého spektra štatistických údajov za dlhé časové obdobie k rovnakému záveru.

Dejiny krajín na oboch stranách Atlantiku sú dejinami priepastného prehĺbovania nerovností medzi jednotlivcami a celými vrstvami spoločnosti (triedami, statusovými skupinami).

Od tridsiatych rokov 20. storočia dlhodobo klesala nerovnosť, čo viedlo ekonóma Simona Kuznetsa v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch k formulovaniu Kuznetsovej krivky. Ide o grafické vyjadrenie vzťahu medzi ekonomickým rastom a sociálnymi nerovnosťami, ktoré sa znázorňuje v tvare obráteného písmena U. Podľa jej autora ide o prirodzený ekonomický vývoj, v priebehu ktorého sa pod vplyvom trhových síl najprv roztvárajú nožnice medzi vysoko- a nízkopríjmovými kategóriami obyvateľov. V neskorších štádiách vývoja (po dosiahnutí určitého priemerného príjmu) sa však táto nerovnosť začína znižovať. Kapitál sústredený v rukách bohatších pomáha ekonomickému rastu, a tým aj menej majetným, nakoľko sa neustálym rastom v určitej fáze bohatstvo prirodzene rozptýli do širších spoločenských vrstiev a sociálne nerovnosti sa samoregulačnými silami zmiernia. Vzniklo presvedčenie, že príliš veľa kapitálu sústredeneho v rukách tých najbohatších ľudí a firiem spoločnosti neškodí. Najbohatší najskôr zbohatnú oveľa viac ako väčšina spoločnosti, ale potom sa „podelia“ aj s ostatnými. Ako ukázali neskoršie dostupné údaje, obdobie znižovania nerovností bolo skôr výnimočným, keď dochádzalo k prerozdeleniu bohatstva pod mimoriadnym vplyvom dvoch svetových vojen a celosvetovej ekonomickej krízy v tridsiatych rokoch. Od konca sedemdesiatych rokov sa však trend obrátil a opäť sa zvyšujú nerovnosti, príjmy elity rastú rýchlejšie, zatiaľ čo stredná a nižšia trieda najmä v USA stagnuje alebo klesá. V dobe Pikettyho výskumu už malo horných 10 % Američanov v rukách celkovo 75 % bohatstva krajiny. Nárast nerovností v rovine príjmov aj majetku po odznení zlatého veku kapitalizmu od sedemdesiatych rokov sa ešte zosilňuje po zrútení socialistického tábora v deväťdesiatych rokoch 20. storočia. Z hľadiska roztvárajúcich sa nožníc sociálno-ekonomických nerovností sa vraciame do situácie, ktorá panovala pred storočím. V podmienkach Európskej únie (s výnimkou Veľkej Británie) sa síce oproti USA pribrzdil rast príjmových nerovností, ale vôbec sa nespomalil nárast majetkových nerovností. „Na začiatku 21. storočia dosahujú niektoré typy majetkových nerovností, o ktorých sme boli presvedčení, že patria minulosti, znovu historicky rekordné úrovne a niekedy ich dokonca prekonávajú“ (Thomas Piketty). Majetok pochádzajúci z minulosti (získaný napríklad dedičstvom, sobášom) rastie niekoľkonásobne rýchlejšie ako produkcia a mzdy. Príjem z kapitálu (renta) prevyšuje rast ekonomiky a svet sa tak vracia k systému dedičnej moci. Základom koncentrácie bohatstva (kapitálu) je princíp rodinných alebo iných sociálnych väzieb, ktorý premenil demokratický politický systém na mechanizmus hierarchického výberu elity. Zatiaľ čo národné bohatstvo výrazne vzrástlo, čisté verejné bohatstvo (t. j. verejné aktíva mínus verejné dlhy) od osemdesiatych rokov 20. storočia takmer vo

všetkých krajinách klesá a v súčasnosti je negatívne alebo takmer nulové. Národné bohatstvo totiž patrí súkromnému kapitálu a dlh patrí štátu. To obmedzuje schopnosť vlád regulovať hospodárstvo, prerozdeľovať príjmy a zmierňovať rastúcu nerovnosť. Jedinou výnimkou všeobecného poklesu verejného majetku sú krajiny bohaté na ropu s veľkými štátnymi investičnými fondmi (napríklad Nórsko). Takýto rentiersky typ kapitalizmu nesúvisí s podnikateľským duchom a nepodporuje ekonomický rast. Dôležité je upozorniť aj na to, že škrtý v sociálnej redistribúcii uvoľnili peniaze, ktoré pretekajú aj prostredníctvom (oficiálnych i neoficiálnych) štátnych kanálov smerom nahor; k elitám, ktoré rozhodujú o politike a financiách a k ľuďom v mocnejších krajinách (Immanuel Wallerstein, Randal Collins a kolektív). Výsledkom je obrovské nahromadenie bohatstva v rukách ľudí, ktorí sa stali oligarchami našej doby. Znepokojuje aj ďalšie podstatné zistenie, že stredné vrstvy – opäť na oboch stranách Atlantiku – príjmovu a majetkovo strácajú a ich podiel na prerozdeľovaní príjmu a bohatstva si prisojujú tí naozaj bohatí.

*Pred rokom už iba 61 najbohatších ľudí sveta
vlastnilo toľko ako polovica, t. j. približne 3,7 miliardy
ľudí na svete. Dnes má 8 najbohatších miliardárov
majetok väčší ako polovica ľudí na Zemi.*

Na podobnú alarmujúcu skutočnosť upozorňuje aj analýza organizácie Oxfam zverejnená v januári tohto roku pred začiatkom Svetového ekonomického fóra v Davose. Aj jej závery ukazujú, že priepasť medzi najbohatšími a najchudobnejšími ľuďmi sveta sa za posledných desať rokov neuveriteľne prehĺbila; bohatí bohatnú a chudobní chudobnejú. Takéto šialené roztvorenie majetkových nožníc v takom krátkom čase história ľudstva pravdepodobne nepamätá. Už v roku 2008 vlastnilo 1% najbohatších ľudí na svete majetok v takej hodnote, ako 40% najchudobnejších ľudí sveta. Pred dvomi rokmi 1% najbohatších – asi 72 miliónov ľudí – vlastnilo toľko majetku, ako 50% najchudobnejších ľudí sveta. Vo svojich rukách majú obe skupiny po 426 miliárd dolárov. Pritom najbohatší si každoročne prilepšujú a najchudobnejší majetkovo strácajú takmer rovnaký podiel. Pred rokom už iba 61 najbohatších ľudí sveta vlastnilo toľko ako polovica, t. j. približne 3,7 miliardy ľudí na svete. Dnes má 8 najbohatších miliardárov majetok väčší ako polovica ľudí na Zemi. Sme svedkami stále väčšej kumulácie kapitálu v rukách tých najbohatších.

V posledných rokoch sa venuje veľká pozornosť zvýšeniu príjmu a bohatstva 1% (alebo dokonca 0,1%) populácie. „My sme 99%“ sa stalo inšpiráciou aj pre spoločenské hnutia. Rýchly rast príjmov a bohatstva, ktoré smerujú na samotný vrchol hierarchického rozvrstvenia, je nesporný. Je

ale menej jasné, aké sú sociálne dôsledky takéhoto nárastu nerovností. Thomas Piketty napríklad naznačil, že nárast nerovností v modernom kapitalizme môže zmeniť aj povahu sociálnej stratifikácie. Môžeme byť na ceste k „patrimoniálnemu kapitalizmu“, ktorý znamená nielen zvýšenú nerovnosť, ale aj zníženú sociálnu mobilitu a menšiu otvorenosť sociálnej stratifikácie. Zistenia aj na Slovensku (Džambazovič, Gerbery) jasne poukazujú na uzatváranie tried na najvyšších a najnižších pozíciách sociálneho rozvrstvenia spoločnosti. Najnovšie analýzy (Putnam, Reeves, Mihályi, Szelényi) ukazujú, že v prípade horných tried nejde len o najbohatších 0,1%, 1% či 5% populácie, ale i na trend oddeľovania sa vyššej strednej triedy od zvyšku spoločnosti. „Segregačné pásmo“ sa posúva a nerovnosti nastávajú medzi najbohatšími 20% a zvyšnými 80%. Empirické štúdie Pabla Mitnika a jeho spolupracovníkov podporujú túto hypotézu. Ukazujú, že napríklad v USA od roku 1979 nedošlo k žiadnej zmene u dolných 80% populácie, ale príjmy a bohatstvo horných 20% značne narástli. Sorensen poukazuje v tejto súvislosti na vznik kategórie novodobých rentierov, v prípade ktorých rastúci podiel príjmu prichádza z renty (majetku). Guy Standing hovorí o „druhom zlatom veku“ (*Second Gilded Age*), v ktorom sa čoraz väčšia časť príjmov dostáva k čoraz menšej skupine rentierov, prosperujúcich na výnosoch z fyzického, finančného či intelektuálneho majetku. Pri takomto zdedenom majetku neexistuje mechanizmus, ktorý by ich nútil produktívne investovať dedené bohatstvo a môžu sa správať podobne ako v minulosti feudáli. Zdedené bohatstvo ponúka výraznú výhodu v prítomnosti, ale najmä lepšie štartovacie pozície pre potomkov pochádzajúcich z týchto rodín v porovnaní s 80% populácie bez zdedeného bohatstva.

Zastavme sa pri situácii v Európe, kde sa rovnako nepatrný zlomok najbohatších obyvateľov čoraz väčšmi vzdaluje zvyšku spoločnosti. Deje sa tak v krajinách, ktoré sa hrdia vysokou mierou solidarity a sú pyšné na svoj sociálny štát. Mnohé krajiny (štáty Európskej únie nevyvímajúc, ba práve naopak) sú v súčasnej fáze ekonomickej globalizácie paralyzované do tej miery, že vytvárajú a posilňujú svojim fungovaním nerovnováhy, ktoré ju čoraz väčšmi ohrozujú a sú živnou pôdou pre pokračovanie nárastu sociálno-ekonomických nerovností. Sociálna oblasť rozvoja je v takejto situácii ohrozená predovšetkým v chudobnejších štátoch EÚ, ktorých vlády majú čoraz menej možností zaistiť sociálne práva svojim občanom. Vplyv globálnych štruktúr, prepojenosť ekonomík jednotlivých štátov a neustále narastajúci korporátny kapitalizmus, v ktorom väčšinu svetového trhu ovládajú nadnárodné korporácie a národným štátom zostávajú iba dlhy, kde veľký kapitál „uteká“ za hranice regulácií národných štátov, kde je bežné daňové „podlizovanie sa“ veľkým korporáciám, sú do veľkej miery modelujúcimi skutočnosťami. Na formálne jednotnom globálnom trhu sa stretávajú krajiny s diametrálne odlišnou ekonomickou rozvinutosťou, mzdovou úrovňou, daňovými sa-

dzbami (niektoré fungujú ako daňové raje) a systémami sociálneho zabezpečenia. Výsledok preto neprekvapuje – nesmerujeme k väčšej rovnosti podmienok, ale k výraznejšie sa roztvárajúcim nožniciam úspechu. V prípade Európy napríklad zadlžený juh v týchto formálne rovnakých podmienkach prispieva k ďalšiemu bohatnutiu veriteľov zo severu Európy. Zamestnanci a podniky z východnej Európy v úlohe lacnej pracovnej sily a subdodávateľov zvyšujú zisky akcionárom firiem so sídlom na Západe a ohrozujú tam dosiahnuté štandardy svojich kolegov zamestnancov. Spoločný trh funguje spôsobom, ktorý transformuje ekonomickú rôznosť do podoby stále vyššej nerovnosti až nesúmerateľnosti životných podmienok v rôznych častiach Európy.

Český sociológ Jan Keller v jednej zo svojich posledných kníh Evropské rozpory ve světle migrace (2017) ponúka trojicu scenárov ďalšieho vývoja Európy. Obáva sa, že najpravdepodobnejším scenárom je narastajúca divergencia, ktorá bude pokračovaním prehlbovania dvoch najvýraznejších nerovností a nerovnováh súčasnosti. Nerovnováhy medzi prosperujúcou ekonomikou a silnými bankami Severu a zadlženými štátmi Juhu. A nerovnováhy medzi príjmovú a sociálne nadpriemerným Západom a v oboch oblastiach podpriemerným Východom. Európske fondy a dotácie riešia len nepatrný zlomok týchto rozdielov. Výsledkom bude definitívny prechod k dvoj- či ešte viacrýchlostnej Európe. Tento trend priživuje snahy rôznych krajín vystúpiť z EÚ, či naopak snahy niektorých vylúčiť zaostávajúce krajiny prinajmenšom z eurozóny. Prehlbujúce sa nerovnosti medzi krajinami, skupinami krajín a medzi jednotlivými regiónmi budú pôsobiť proti harmonizácii daňovej politiky ako i proti harmonizácii v sociálnej oblasti. Zo vzniknutej situácie budú profitovať veľké korporácie a ďalšie firmy, ktoré dokážu využívať odlišné mzdové úrovne a daňové politiky v jednotlivých krajinách a samozrejme najbohatšie majetkové a príjmové skupiny. Bude pokračovať presun daňového bremena z nadnárodných korporácií a najbohatších vrstiev na zostávajúcich daňových poplatníkov z nižších a najmä stredných tried. To môže podľa druhého scenára – konvergenie smerom nadol – vyvolať statusovú paniku, ktorá dokáže vyústiť do ešte väčšieho nárastu euroskepticizmu a extrémizmu.

Možnosti riešenia?

Joseph E. Stiglitz upozorňuje, že nárast nerovností iba čiastočne zapríčiňujú sily ako technológia a globalizácia, ktoré sa zdajú byť mimo našej kontroly. Znepokojuje najmä to, že mnohé príčiny sú vo vnútri súčasného modelu trhovej ekonomiky (Thomas Piketty), t. j. sú „v našich rukách“. Trhy neexistujú vo vákuu. Formujú ich pravidlá a predpisy, ktoré sú často navrhnuté tak, aby uprednostňovali jednu skupinu na úkor druhej. Rastúce nerovnosti sú otázkou voľby, sú dôsledkom našich politík, zákonov a nariadení.

Vytvorila sa zlomyseľná špirála, v ktorej sa ekonomická nerovnosť premieta do politickej nerovnosti (peniaze ovplyvňujú politiku); tá vedie k pravidlám, ktoré uprednostňujú bohatých; čo v konečnom dôsledku zase posilňuje ekonomickú nerovnosť. Pomocou matematických modelov ekonómovia ukázali, že táto obojsmerná spätná väzba medzi peniazmi a politikou vedie k najmenej dvom rovnovážnym situáciám (Joseph E. Stiglitz). Ak hospodárstvo začína s nižšou mierou nerovnosti, politický systém vytvára pravidlá, ktoré ho podporujú. Americký systém – vysoká nerovnosť podporovaná politickými rozhodnutiami – je druhou rovnovážnou situáciou. Niektorí ekonómovia tvrdili, že znížiť nerovnosti môžeme len tým, že sa vzdáme rastu a efektívnosti. Nedávne výsledky analýz Medzinárodného menového fondu však naznačujú, že ekonomiky s väčšou rovnosťou majú lepšie výsledky, dosahujú vyšší a stabilnejší rast a lepší priemerný životný štandard.

Skutočnosť, že úrovne nerovností sú medzi krajinami také odlišné pri podobných úrovniach rozvoja, zdôrazňuje dôležitosť aktívnej úlohy vnútroštátnych politík a inštitúcií pri formovaní miery nerovností. Významnú úlohu v tomto procese hrá podľa Stiglitzu napríklad miera zdanenia, ďalšie hospodárske faktory v daných štátoch, ako i typ a fungovanie sociálneho štátu. Ukazuje sa, že potrebujeme progresívnejšie a efektívnejšie zdanenie príjmov a majetku veľkých firiem a boháčov (Piketty vyzýva zaviesť globálnu daň z bohatstva vyžadujúcu medzinárodnú spoluprácu), prístup k dobre plateným pracovným miestam a kvalitným verejným službám, ako je napríklad zdravotná starostlivosť a školstvo dostupné pre všetkých. Veľkosť vášho bankového účtu by nemala diktovať, koľko rokov vaše deti stravia v škole alebo ako dlho žijete (Winnie Byanyima). No v mnohých krajinách ide o bežnú rovnicu. Potrebujeme moderné zákony o hospodárskej súťaži; zákony na ochranu pracovníkov a ich práva na odborovú spoluprácu; zákony obmedzujúce nadmerné platy pre topmanažérov a silnejšie finančné predpisy, ktoré bránia bankám v zapájaní do vykorisťujúcich postupov, čo sa stalo ich puncom. Potrebujeme lepšie presadzovať antidiskriminačné zákony: je nespravodlivé, že ženy a menšiny dostávajú len zlomok toho, čo majoritné mužské obyvateľstvo. Potrebujeme tiež rozumnejšie zákony o dedičstve, ktoré obmedzia medzigeneračný prenos výhod a nevýhod. Bez odvahy nadnárodných združení štátov a podpory medzinárodných organizácií vzdorovať tlaku nadnárodných ekonomických elít v záujme väčšej ekonomickej a sociálnej spravodlivosti sa nerovnosti nebudú znižovať. Ochota byť solidárny a zdieľať zodpovednosť úmernú moci aktérov je ďalšou nevyhnutnou ingredienciou.

Ukazuje sa, že ekonomika nefunguje v prospech ľudí, ale v prospech kapitálu. Ak sa neprijmú politické opatrenia, ktoré budú vplyvať na vnútorné systémové zlyhanie kapitalizmu, tak v roku 2050 bude jedno promile obyvateľov Zeme, ako upozorňuje Piketty, vlastníť 60 % globálneho bohatstva. Podiel dedeného bohatstva pritom dosiahne 90 %, rovnako ako začiatkom 20. storočia.

Literatúra:

- Bauman, Z., 1999: Globalizace. Důsledky pro člověka. Praha: Mladá fronta
- Bauman, Z., 2006: Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov
- Beck, U., 2004: Riziková spoločnosť: na cestě k jiné moderně. Praha: SLON
- Džambazovič, R. - Gerbery, D., 2018: „Medzigeneračná sociálna mobilita na Slovensku“. In: *Sociológia*, 50 (4), s. 396 - 428.
- Giddens, A., 2013: Sociologie. Praha: Argo
- Human Development Index (Dostupné na: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>)
- Keller, J., 2010: Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: SLON
- Keller, J., 2017: Evropské rozpory ve světle migrace. Praha: SLON
- Lockwood, D., 2000: Solidarity and Schisma. „The Problem of Disorder“. In: *Durkheimian and Marxist Sociology*. Oxford: Clarendon Press.
- Mihályi, P., Szelényi, I. (eds.), 2019: *Rent-seekers, profits, wages and inequality. The top 20%*. New York: Palgrave Macmillan
- Millennium Development Goals (Dostupné na: <http://www.un.org/millenniumgoals/>)
- Mitnik, P., Cumberworth E., Grusky, D., 2016. „Social mobility in a high-inequality regime“. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 663(1), pp. 140-184
- Oxfam International: *Public good or private wealth?*, 2019 (Dostupné na: <https://www.oxfam.org/en/research/public-good-or-private-wealth>)
- Piketty, T.: Kapitál v 21. století. Bratislava: IKAR
- Putnam, R.D., 2015: *Our Kids: The American dream in crisis*. New York: Simon and Schuster
- Reeves, R. V. , 2017: *Dream hoarders. How the American upper middle class is leaving everyone else in the dust*. Washington: Brookings Institution Press
- Robertson, R., 1992: *Globalization*. London: SAGE
- Sorensen, A., 2000: Toward a sounder basis for class analysis. In: *American Journal of Sociology*, 105 (6), pp. 1523-1558
- Standing, G., 2018: Prekariát. Nová nebezpečná třída. Praha: Rubato.
- Stiglitz, J. E., 2018: „The American Economy Is Rigged“. In: *Scientific American*, November 2018, Vol. 319, Issue 5,
- Stiglitz, J. E., 2015: *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them*. New York: W. W. Norton & Company
- Sustainable Development Goals (Dostupné na: <https://sustainabledevelopment.un.org/>)
- Šuša, O., 2010: Globalizace v sociálních souvislostech součastnosti. Diagnóza a analýza. Praha: FILOSOFIA
- Wallerstein, I., 2004: *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press
- Wallerstein, I., Collins, R., Mann, M., Derluigian, G, Calhoun, C., 2016: Má kapitalizmus budúcnosť? Praha: SLON
- World Inequality Report 2018. (Dostupné na: <https://wir2018.wid.world/>)